

ELUKESKKONNA KVALITEEDI MÄÄRAVAD PLANEERINGU KOOSTAMISES OSALEJAD

KAUR LASS

Pöyry Entec AS arhitektuuri- ja planeerimisosakonna juhataja kaur.lass@entec.ee

PLANEERINGU KVALITEEDI määravad inimesed. Inimese kõrgeim eesmärk peab olema võime teha teadlike valikuid ja tegutseda nende alusel eesmärgipäraselt. Omavalitsus teeb arengut suunavaid valikuid iga päev. Mida intensiivsemalt mingit piirkonda muudetakse, seda enam puutub omavalitsus kokku elanike ja ettevõtjatega, kes kõik teevad oma valikuid. Kodaniku jaoks on ideaalne selline ühiskond, kus valikud on talle arusaadavad ja areng kulgeb tema jaoks mõistetavas suunas. Selleks läheb vaja julgust ja oskust teha valikuid. Jätksuutlik saab olla vaid omavalitsus, kus mõistetakse iga otsuse mõju kogukonnale, keskkonnale, majandus-, sotsiaal- ja kultuuriruumile.

Inimese elukeskkonna kvaliteedi määrab teda ümbritsevate alade planeering. Paljud inimesed seda ei adu. Nad ei ole tuttavad oma kodukoha arenguplaanidega. Seaduse kohaselt peaks omavalitsus inimesed diskussiooni kaasama, kuid seda tehakse tihti formaalselt. On üllatav, et enamikul omavalitsustel pole üldplaneeringu puhul olnud selget avalikkuse kaasamise strateegiat. Seega teab elanik ümbruskonnas toimuma hakka-vast pigem tänu oma initsiatiivile ega loodagi, et omavalitsus arengu eesmärgid avalikustab ja selgitused talle postkasti poetakse, niimoodi diskussiooni tekitab. Enne kohalikke valimisi võidakse sellest küll rääkida, kuid tihti unustatakse lubadused kohe pärast võimule saamist või tegutsetakse lubatule suisa vastupidiselt. Valijas tekitab see tühimust ja usaldamatust.

Eestis on tugev see omavalitsus, kes mõistab arengustrateegia vajalikkust ning on võtnud selle iga otsuse või dokumendi aluseks. Arengustrateegiast lähtutakse omakorda igasuguste arengudokumentide ja planeeringute puhul (nt arengukava, üldplaneering ja selle teemaplaneeringud, ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni arendamine, jäätmekava, kooli(de) arengukava(d),

turismiarengukava). Need dokumendid on nagu omavahel seotud tahud, mis aitavad omavalitsuse arengustrateegiat ellu viia. Nendest lähtudes tuleb omakorda koostada omavalitsuse eelarve ja tegevuskava ning langetada igapäevaseid kiireid otsuseid. Et see nii peab olema, seda kinnitavad ka seadused ja teadlik mõistuspärane lähenemine omavalitsuse igapäevasele juhtimisele, sealsele töötegemisele ja koordineeritavate tööde (sh planeeringud, eespool nimetatud jt arengukavad) tellimisele. Enamasti lähtuvad ettevõtted oma missioonist ja eesmärkidest ning tegutsetakse vaid nende saavutamise nimel. See on mõistlik ka omavalitsuste puhul, aga ühel lisatingimusel – kaasama peab ka elanikud, keda tuleb teavitada. Siin on omavalitsustel veel palju õppida, eelkõige seda, kuidas infot edastada, nii et see jõuaks sihtrühmadeni.

Siinkohal sobib ehk näide nn pronksõduri oödest. Avalikkuse teavitamine kriisi alguses piirdus televisioonis näidatud tugevaid tundeid tekitavate kaadritega. Ei edastatud objektiivset infot näiteks selle kohta, et hommikul oli sõduri kuju kalmistule viidud. Telk oli Tõnismäel alles ja sinna kogunenud inimesed arvasid, et sõduri kuju on vanas kohas. See küttis kirgi. Adekvaatse info asemel edastati peegeldust segasest olukorrast, mis tekitas vaid lisaemotsioone. Samamoodi lahvatavad kiired enamiku arendusprojektide puhul. Raiutakse vastu ja esitatakse vastuemotsioon, mis kuhugi ei vii. Edasi viiks kas või lühike, aga selgesti mõistetav sõnum, peaasi et see jõuaks õige sihtgrupini. Hästi mõjusid järgmisel päeval valitsuse nimel saadetud telefoni tekstisõnum ja e-post. Neis edastatud lühiinfo oli haaratav ja selgelt mõistetav igale saajale. Veelgi parem oluks, kui tekstisõnumi kirjutajad oleksid selles kasutanud jaatavat, mitte eitavat kõnevormi.

Ometi tundub, et eitamine on meil juba üldlevinud. Seda ka omavalitsustes, kust hea idee pakkuja saab tüüp-vastuse: "Ei, seda ei saa me teha", "Ei, nii pole meil kombeks", "Ei ole aega". Arendaja loodab samal ajal saada hoo-

pis teist vastust, näiteks: "Idee on hea, aga see tuleks ellu viia nii." Sobiks id ka muul viisil pakutavad juhised, kuidas hea tulemuseni jõuda.

Positiivsus ehk lahenduse otsimine kohaliku elu edendamiseks ja elanikele sobiva keskkonna kujundamiseks on iga omavalitsuse põhimissioon. Omavalitsus ongi selleks, et tagada maksumaksja ehk elaniku ja kohaliku ettevõtja kui töökohtade looja raha eest temale sobiv elukeskkond, austades kokkulepitut reegleid ehk seadusi. Seda eesmärki silmas pidades ongi planeerimine avalik ja selleks on ka omavalitsusel ajaleht, mille kaudu elanikke tõhusalt teavitada. Kindlasti peab selgeks tegema, kas arendamine on kasulik kohalikele kogukonnale või saab arendaja sellest rohkem kasu. Kui kohaliku elu edendab teada-tuntud kohalik ettevõtja, siis peaks omavalitsus sellist arengut soosima. Kui projekt on orienteeritud kinnisvaraarendaja rikastumisele, tuleks pool saadavast kasumist suunata kogukonna hüvanguks. Kohalikkude ja väljast tulijat peabki kogukond ja omavalitsus erinevalt käsitlema. Kohaliku taust ja vastutus on enamasti teada, väljast tulija peab kohalikke ettevõtjaid, elanikke ja omavalitsust oma taustast teavitama ja usalduse kätte võitma. Mida võõramad on tegija ja projekt, seda enam peab juba planeerimise ja vajaduse korral ka selle keskkonnamõju strateegilise hindamise käigus tutvustama projekti ja selle tausta ning ka sellega seotud isikuid. Kui arendusprojekti sisu on selge, saavad ka elanikud ja omavalitsus valikuid teha. Kõik planeeringud ei ole ühesugused. Üks asi on ökoküla rajamine, juba olemasoleva, kohalikele inimestele tööhõivet pakkuva ettevõtte laiendamine või külamehe kinnistu pooleks jagamine, nii et tema kõrval asuval maatükil saaks elada ka ta oma laps. Kinnisvaraarendaja uusarenduse puhul on aga lugu hoopis teine. Tema pakutav kvaliteet on kogukonna jaoks teistsugune. Esimesel puhul on tegu jätkusuutlikkusega. Teisel puhul ja juhitamatul kujul võib aga juba väljakujunenud keskkonda sattuda võõrele-

ment, mis toob kaasa lisakohustusi või piiranguid kohalikule kogukonnale (nt meediakünnise ületanud lasteaiakohtade põud Tallinna ümbruse valdades). Iga vald või linn peab teadma, kui palju saab ta endale lubada uusi elanikke, ilma et olemasolevad seetõttu kannataksid ega peaks ära kolima. Peab teadma, et ettevõtja lahkudes kaovad ka töökohad. Et seoseid näha ja mõista, on vaja infot.

Tänapäeva ühiskonna hädad algavad tihti ka info üleküllusest. Objektiivset ja sisulist infot on selles ülekülluses üha raskem üles leida. Seepärast nõuavadki planeeringud avalikustamiseks teadlikult koostatud strateegiat ja ka kohalik leht peab pakkuma rohkem sisulist teavet, mitte reklaamiuputust. Inimest huvitab tema ümber toimuv, tema oma akna all juhtuv. Kui aga pakkuda talle võimalust seal toimivas osaleda, jäädakse enamasti vait või lüüakse pilk maha. Miks? Just kohalik elanik saab ja peabki oma ümbruses toimuva kohta arvamust avaldama. Oma teadmiste ja oskustega saabki ta mõjutada planeeringu kvaliteeti ning kontrollida tegija pädevust. Osaleja saab esitada oma nägemuse kodukandist ja loota selle arvamuse arvestamist. Osaleja loob kvaliteeti. Ja see kvaliteet on seda parem, mida suurem on osaleja teadlikkus sellest, mille vahel ja miks ta valib.

Mille järgi hinnata osaleja teadlikkust? Ennekõike sisu järgi. Teadlikkus eeldab taipamist, valiku ja selle tagajärje mõistmist, emotsioonitut ja ratsionaalset valikut. Kui sageli seda ette tuleb? Kui ausalt vastata, siis liiga harva. Kiire elutempo tänapäeva ühiskonnas sunnib tihti tegema automaatseid valikuid kas oma harjumuste kohaselt, sõprade kombel, naabrite järgi. Just see tekitab viimasel ajal meedias analüüsitud innovatsiooni vähesuse. Iga olukord on unikaalne, sest valija ja valikudki on erinevad. Samas on see unikaalsus universaalne, sest valikuid tuleb teha pidevalt. Vahe ongi vaid valiku kvaliteedis ja valiku universaalsuse mõistmises. Just siin aitab õigesti koostatud keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne otsustajal pädevat otsust teha. Planeeringu sisust arusaamine ja sellesse konstruktiivselt sekkumine aitab elanikel oma huvidest lähtuvaid otsuseid langetada. Oma osa on kogemusel ja valikuvariantide nägemise oskusel. Ega seadus asjata nõua, et näiteks planeeringu keskkonnamõju võib hinnata vaid planeerimist õppinud ja selle koostamise kogemust omav isik. See

annab oskuse näha ja näidata otsustajale, mille vahel ta saab valida. Kedagi ei huvita seejuures hindaja oma arvamus. Otsustajat huvitab see, kas tema näeb ja mõistab oma valiku tegemise ruumi. Eksperdi asi on talle see ruum nähtavaks teha.

Seega on osalejad ehk kodanikud ja otsustaja (volinik või valla- või linnavalitsuse liige) need, kes määravad planeeringu kvaliteedi. Otsustaja vajab selleks, et sisulist ja teadlikku valikut teha, eksperdilt pädevat soovitusi, sest ee aitab tal lihtsamalt mõista oma valikuid enne kiiret otsustamist. Siin läheb vaja ka nn neljanda osapoole ehk ametniku (kooskõlastaja, järelevalvaja) oskust jälgida, et valiku tegijad mängiksid etteantud raames ausat mängu. Kooskõlastaja ja järelevalvaja põhimissioon peaks olema oma pädevuse raames suunata otsustajat teadlikku valikut tegema, mitte lükata vastutust enda pealt teistele või nõuda ebaseaduslikult oma tagala kindlustamiseks ekspertarvamust, nagu täna teevad seda näiteks Tervisekaitseinspektsiooni tervisekaitsetalitused. Tallinna Tervisekaitsetalitus ajab näiteks projektid ja planeeringud omavahel segi. Pealegi ei soostuta koostööd tegema ehk koosoleku vormis oma seisukohta selgitama, küll aga tahetakse maavanema või omavalitsuse nõudel planeeringute endaga kooskõlastamise eest projekteerijalt tasu. Planeeringu kooskõlastajaks on ju omavalitsus, keda, nagu ka riiki peab ülal maksu maksja. Maksu maksja raha sel kombel keerutamisel ei ole mõtet, selle ärajätmine vabastaks tervisekaitsetalituse lisatööst. Kummalisel kombel ei sekku ka Siseministerium, kuigi peaks, sest omavalitsustega koostöö asemel raha väljapressimine eraettevõtjatelt, kes nende asemel kooskõlastustele oma tööaega kulutavad, on ebanormaalne ja ebademokraatlik. Arst ei ole planeerimise jumal, nii nagu arhitekt ei ole arst. Täna peab aga arhitekt maksma arstile justkui kolm korda: planeeringu kooskõlastamise eest, projekti kooskõlastamise eest ja siis veel arstiabi saamise eest, sest riiklik tervishoiusüsteem lonkab.

On loomulik, et kõik planeeringu koostamises ja ühiskonna arengus osalejad enne oma automaatse vastuse andmist (pole tähtis, kas see on kirjalik või suuline seisukoht) endalt küsiks: miks ma nii ütlen? Nad peaksid olema võimelised ka selgitust andma, abistama ja nõustama kodanikku tema maksuraha eest võimalikult hästi. Vaid siis, kui arvestatakse oma ametkonna sisu-

list eesmärki just sellel hetkel kehtivate seaduste taustal ja osaletakse planeerimises teistega võrdse partnerina, tekib sisuline ja kogu ühiskonda abistav diskussioon. Ükski ametkond, vald, linn, planeerija ega kodanik ei pääse sellest automaatsusest tulenevast nõiaringist välja enne, kui ta hakkab langetama vaid motiveeritud otsuseid. Iga kord erinevalt ja sisuliselt ning alati lahenduse leidmist silmas pidades. Ainult siis, kui me otsime igast planeeringust lahendust, suudame luua kvaliteetset külamiljööd, linnaruumi või säilitada loodus-, kultuuri- või majandusmiljöö midagi unikaalset, mis teeb meist edukad, teistest erinevad, ent samas tolerantsed. Vaid siis, kui meie valik on meile endile sisuliselt selge, saame selle tagajärgedega rahul olles elada. Inimest ei saa ju planeedist Maa või Eestimaa looduskeskkonnast lahutada.

Inimene on keskkonna osa ja selle kvaliteeti väga oluliselt määrav tegija. Planeeringut ega keskkonnamõju hindamist ei ole vaja looduse pärast, seda on vaja inimese jaoks targa ja kaalutletud otsuse langetamiseks. Pädev otsus on see, mis sisuliselt tagab meile jätkusuutliku arengu ja võimaldab keskkonnategevust kokkulepitut viisil korraldada. Keskkonnamõju strateegilise hindamise aruanne pädevalt tehtuna võimaldab otsustajal seada planeeringus piisavad keskkonnaningimused, et teadlikult tagada planeeringu kvaliteet. Planeeringu realiseerimine ei pea alati odav olema. Vahel on hea, kui lahenduse elluviimiseks vahetub omanik ja entusiastliku arendaja asemele tuleb asjatundja, kes suudab kvaliteetse planeeringu järgi luua just nimelt sellega määratud kvaliteetse keskkonna. Seega peaks iga kodaniku, planeerija, arhitekti, inseneri, ametniku, keskkonnakaitsja ja arendaja või ettevõtja eesmärk olema üks ja sama – muuta tänane bürokraatiase uppunud, paigal tammuv planeerimine taas sisukaks teadlike valikute langetamise protsessiks. Nii suudame olla innovaatilised ja luua püsivaid lisaväärtusi ning säilitada oma riigis vabadust. Riik ja riigiametnikud ongi olemas kodanike jaoks, keda nad peavad teenindama võimalikult lihtsalt ja kiirelt. Kui vaja, tuleb lihtsustada vahepeal ametnike elu ülimalt mugavaks teinud seadusandlust, muuta see taas kodanikekeskseks. On ju ka ametnik kodanik, kes peab end muus valdkonnas asju ajades tundma mugavalt. Iga ametnik peaks iga kodanikuga käituma nii, nagu ta soovib, et temaga käitutakse. Ja ka vastupidi.